

23 Там же. – С. 684.

24 Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 5. – Оп. 3. – Спр. 1961. – Арк. 74.

25 Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 1602. – Арк. 128–129.

26 ДАЗО. – Ф. Р-316. – Оп. 3. – Спр. 171. – Арк. 168.

27 ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 207–651.

SUMMARY

Olexandr Ignatusha

THE DIOCESE CELL OF UKRAINIAN EXARCHATE
OF RUSSIAN ORTHODOX CHURCH IN 20–30 YEARS OF XX C.

The author analyzed the diocese structure of the Ukrainian exarchate of the Russian Orthodox Church (ROC) in 20–30th years XXc. The article exposes the dependence of diocese management on the policy of church guidance and pressure of state power.

Key words: diocese, structure, church, power, centralism, modernization.

Алла Киридон,

*доктор історичних наук, професор,
кафедра міжнародних відносин
Київського славистичного університету*

СОБОРНО-ЄПІСКОПСЬКА ЦЕРКВА НА ПОЛТАВЩИНІ (1925–1927 РР.)

Розглядаються процеси становлення та діяльності Соборно-єпископської церкви на Полтавщині. Обраний для дослідження період 1925-1927 рр. видається найактивнішим в історії релігійного об'єднання.

Ключові слова: Церква, Соборно-єпископська церква, міжцерковні взаємини.

Поліконфесійна палітра незалежної України потребує аналізу періодів історичного розвитку, насичених аналогічними процесами існування багатьох релігійних об'єднань в єдиному просторовому й часовому вимірі. Але в будь-якому багатоголоссі є окремі партії для виконання. Вивчення історії окремої релігійної структури, безперечно, становить інтерес у плані суспільної значущості. Актуальність наукову визначає лапідарність історіографічного доробку з цієї проблеми – йдеться лише про перші кроки в осмисленні інституалізації структури, причин її виникнення, взаємодії різних ланок, ролі лідерів церковної організації тощо. Одним із перших інформацію про цю релігійну структуру подав відомий дослідник історії Церкви Б. Боцюрків, який розглядав Соборно-єпископську церкву як «канонічну альтернативу УАПЦ»¹. Згадки про діяльність Церкви є в монографіях С. Жилюка², О. Ігнатуші³, А. Киридон⁴, А. Кукурудзи⁵, В. Пашенка⁶, В. Силантьєва⁷, О. Тригуба⁸. На особливу

увагу заслуговує робота митрополита Феодосія (Процюка)⁹, в якій автор намагався (хоча іноді дещо тенденційно) простежити не лише інституалізаційний вимір релігійних утворень, а й вплив особистостей на розвиток подій.

Мета пропонованої наукової розвідки полягає в спробі на основі аналізу виявлених документів здійснити реконструкцію складу та окреслити події найактивнішої репрезентації цієї конфесії в період 1925-1927 рр. (від створення Соборно-єпископської церкви (СЄЦ) до діяльності відразу після єпархіального з'їзду в Полтаві (1927 року відбувся Полтавський єпархіальний з'їзд уповноважених від мирян і духівництва православних релігійних громад, що підлягали Полтавському, Лубенському та Прилуцькому єпархіальним Соборно-єпископським управлінням). Регіонально увага концентрується на подієвій характеристиці церковної організації на Полтавщині, зокрема на найбільшому та найактивнішому Лубенському осередку СЄЦ. Водночас компаративний аналіз вимагав долучення даних щодо інших регіонів УСРР. Пропонована розвідка є складовою комплексного дослідження автором проблеми інституалізації та діяльності Соборно-єпископської церкви¹⁰. Перші спроби осмислення регіонального виміру діяльності СЄЦ здійснили О. Ігнатуша¹¹, А. Кирдон¹², О. Тригуб¹³.

Основу джерельної бази дослідження становлять фонди окрадмінвідділів (зокрема, відомості окрадмінвідділів для округового відділу ДПУ), які дають змогу реконструювати події за офіційними даними. Окрім фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), було залучено фонди Державного архіву Полтавської області (ДАПО) (Ф. Р-1503 (Полтавський губернський виконавчий комітет Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів (губвиконком) м. Полтава Полтавської губернії); Ф. Р-2034 (Кременчуцький окружний адмінвідділ); Ф. Р-2126 (Лубенський окружний адмінвідділ окружного виконавчого комітету Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів); Ф. П-9032 (Полтавський губком КП(б)У)).

Соборно-єпископська церква була створена за рішенням Собору православних єпископів усієї України, який відбувся в м. Лубин на Полтавщині 4-5 червня 1925 р. Офіційна назва Церкви за статутом – Українська православна автокефальна церква з канонічно наступною ієрархією або: Автокефальна Соборно-православна Українська з канонічною ієрархією церква автокефалії № 2 з єпископом Феофілом Булдовським¹⁴). Значного поширення ця структура набула на Лубенщині, Полтавщині, Чернігівщині, Харківщині, Катеринославщині, Донеччині, Поділлі й Дніпропетровщині.

Отже, Лубенський собор, який відбувся 4-5 червня 1925 р., поклав початок існуванню Соборно-єпископської церкви, але вже 25 червня з'явилася «запретительная грамота Местоблюстителя патриаршего Престола» митрополита Петра (Полянського), де повідомлялося, що єпископ Феофіл (Булдовський) «запрещается в священнослужении и предается суду»¹⁵. У листі-зверненні від 8 жовтня 1925 р. (м. Полтава), за розпорядженням правлячого архієпископа

полтавського та переяславського Григорія та єпископа прилуцького Василя, парафіянам Полтавської єпархії оголошувалося, що «бывшие православные Епископы Полтавской епархии: Феофил Булдовский, управляющий Лубенским викариатом, и Сергей Лабунцев, управляющий Золотоношским викариатом, отпали от Православной Церкви в Лубенский раскол, а поэтому не только более не состоят Православными викарными епископами, но и вообще не состоят в Православной Церкви, доколе не отвергнут своего Лубенского раскола и не принесут должного покаяния»¹⁶. Подальшу долю цих православних діячів мав вирішити Соборний суд православних єпископів. Православні Лубенського та Золотоношського вікаріатств, які раніше перебували в підпорядкуванні цих двох єпископів, відтепер не могли їм підпорядковуватися чи бути з ними в молитовному єднанні: «Подчинение раскольникам в церковных делах и участие с ними в молитвах – есть участие в их расколе», – підкреслювалося в листі¹⁷.

Тим часом відбувалася інституалізація мережі Соборно-єпископської церкви. Влітку 1925 р. органи радянської влади констатували: «Найсильніша в даний момент – автокефальна течія Булдовщина, яка користується 136 парафіями й успішно поширюється на Чернігівську губернію та колишній Хорольський повіт»¹⁸. У період найвищого розквіту, за твердженням І. Власовського, СЄЦ налічувала близько 200 парафій¹⁹ (проте, за нашими підрахунками на основі архівних свідчень, кількість громад цієї релігійної течії була значно репрезентативніша: наприклад, станом на 1927 р. зафіксовано близько 400 громад).

У другій половині 1925 р. оформилася єпархіальна мережа. Існували Харківське (голова-архієпископ Іоанікій), Лубенське (єпископ Феофіл), Роменське (прот. Дмитро Зімбалецький), Полтавське (прот. Микола Лук'янов), Прилуцьке (єпископ Сергій Лабунцев), Сновське (єпископ Сергій Іваницький), Катеринославське (Дмитро Шнурків), Сталінське (Серафим Кирилов), Могилівське (єпископ Макарій Крамаренко) і Кам'янець-Подільське в с. Конищево (Стефан Зелінський) окружні єпархіальні управління²⁰. У подальшому мережа окружних єпархіальних управлінь постійно змінювалася – разом із ротацією єпископату та у зв'язку з популярністю конфесій у тому чи іншому регіоні. 1926 року відбулася зміна в керівництві Собору єпископів. Його головою став єпископ лубенський і миргородський Феофіл (Булдовський), який у посланні «Православним собратям» від 17 листопада 1926 р. фігурує як «Голова Собору єпископів». Офіційно це відбулося у березні 1927 р. на першій сесії Собору єпископів, коли єпископ Феофіл був поставлений головою конфесії й піднесений до сану архієпископа, одержавши в управління, крім Полтавської єпархії, три великих церкви в Харкові (це пояснювалося переходом Іоанікія до Симбірська (Ульяновська))²¹.

Станом на 1925 р. нараховувалося 136 громад Соборно-єпископської церкви в Лубенській окрузі, 36 – у Вінницькій, 32 – у Прилуцькій, 28 – у Роменській, 9 – у Полтавській, одна – у Кременчуцькій. У 1926 р. спостерігається зменшення громад у Лубенській окрузі – 104, Прилуцькій – 12, Роменській – 23, Вінницькій – 17. Натомість активізується процес створення громад у Полтавській

(13 громад), Могилівській (34), Дніпропетровській (30). Тільки на Лубенщині станом на 1 квітня 1926 р. було 98, а на 1 липня 1927 р. – 107 громад; у той же час старослов'янських, відповідно, 65 і також 65 (чисельність не змінилася), автокефальних – 58 і 66²². (Для порівняння: за даними Кременчуцького окремивідділу, на 1 квітня 1926 р. існувало лише дві громади СЄЦ (1 600 осіб); старослов'янських – 216 (168 417 осіб), УАПЦ – 24 (11 321 осіб), синодальних (обновленців) – 21 громада (6 724 осіб)²³.

Загальна картина поширення Соборно-єпископської церкви показує виразну регіональну концентрацію структури: на 1925 р. найбільша кількість релігійних громад зосереджувалася в Лубенській окрузі (136), Вінницькій (36), Прилуцькій (32), Роменській (28), Могилівській (16), Полтавській (9), Кам'янець-Подільській (3), Кременчуцькій (1). Отже, як зауважує О. Тригуб, найбільшого поширення ця релігійна течія набула в тих округах, які контролювалися лідерами конфесій²⁴. На 1926 р. помічається зменшення числа громад у Лубенській (104), Вінницькій (17), Прилуцькій (12), Роменській (23). Загальна кількість релігійних громад конфесії становила 261 станом на 1925 р., 166 – на 1926 р., 398 – на 1927 р.

За повідомленням Лубенського округового адміністративного відділу, можемо простежити зміни в чисельності релігійних громад Лубенської округи (назви течій подано згідно з документом)²⁵:

Назва течії	станом на 1.04.1926 р.	станом на 1.07.1927 р.
1. Соборно-єпископська	98	107
2. Старо-слов'янська	65	65
3. Автокефальна	58	66
4. Древне-іудейська	9	9
5. Сектантська (баптистська)	2 громади та 6 груп	2 громади та 6 груп
Разом:	232 громади та 6 груп	249 громад та 6 груп

Станом на 1 січня 1927 р. на території Лубенської округи, за даними округового адмінвідділу, було 102 релігійні громади Соборно-єпископської церкви (усього – 80 618 членів). На кінець року (на 1 грудня 1927 р.) загальна кількість громад становила 107 (90 782 осіб). За цей же час дещо зменшилося число громад УАПЦ (на 1 січня 1927 р. – 70 (59 312 осіб), а на 1 грудня 1927 р. – 69 громад (53 603 осіб) та старослов'янських громад (відповідно, 66 (64 806 осіб) і 58 (58254 осіб)). Найбільше громад СЄЦ на території Лубенської округи станом на 1 січня 1927 р. сконцентрувалось в Чорнухському районі – 13 громад (11 087 осіб), Яблунівському районі – 11 (9 840 осіб), Комишанському районі – 9 (9 509 осіб), Тарандинцівському районі – 9 (6 742 осіб). Промовистими є кількісні характеристики щодо Лубенського району: тут за період з 1 січня до 1 грудня 1927 р. число релігійних громад зросло з 7 до 12, а число їхніх членів – з 5 683 до 10 864 осіб. На нашу думку, зміни показників були каталізовані зосередженням на цій території керівного потенціалу Соборно-єпископської церкви та характером релігійно-церковних процесів. Йдеться про проведення

епархіального з'їзду СЄЦ (1927 р.)²⁶, який призвів до пошвавлення релігійного руху. Показовим є і зменшення кількості громад (з 6 до 2) старослов'янської орієнтації з відповідним зменшенням чисельності (з 4003 до 969 осіб) у Лубенському районі²⁷.

У відомості, поданій за підписом завідувача Лубенського округового адміністративного відділу Галіна та інспектора культів Федорова до Лубенського округового відділу ДПУ (датовано 1 грудня 1927 р., гриф – «таємно»), вказано кількість молитовних будинків на теренах Лубенської округи в користуванні релігійних громад (за течіями) з 1 грудня 1927 р. по 1 грудня 1927 р. Найбільше молитовних будинків (97) на початок того року належало громадам СЄЦ. Лише у м. Лубни у них було три молитовних будинки (на 2 304 осіб, тоді як автокефалісти мали тільки один (на 261 осіб, старослов'янці – два (на 634 осіб, іудеї – п'ять (на 400 осіб). Влада задовольнила клопотання Соборно-єпископської церкви про передачу їй Спасо-Преображенського монастиря, що засвідчував типовий договір: «Сего числа сентября 25 дня 1925 г. приняли ... в бесплатное бессрочное пользование, находящееся в д. Мгари Лубенский Спасо-Преображенский округовой собор богослужебное здание и предметы культа, в нем находящиеся»²⁸.

Безперечний інтерес становить відомість службовців культу, які жили на території Лубенської округи в 1927 р. Згідно з фіксованими окрадмінвідділом показниками, на 1 грудня 1927 р. в складі СЄЦ були: один архієпископ, 8 протоієреїв, 110 священників, 32 дякони, 58 дяків; в УАПЦ – 1 архієпископ, 57 священників, 9 дияконів, 26 дяків. Серед служителів культу старослов'янської течії нараховувалося 4 протоієреї, 81 священник, 11 дияконів, 34 дяків²⁹. Таким чином, найкраще була забезпечена кадрами Соборно-єпископська церква.

Підготовлений для Лубенського округового відділу ДПУ окрадмінвідділом документ інформує про кількість зреченців, які відмовилися від сану та служіння Церкві у православних релігійних громадах з 1 січня по 1 грудня 1927 р. Найбільше їх зареєстровано в УАПЦ (2 священники, 4 дяки), натомість у СЄЦ та серед представників старослов'янської течії таких не виявлено. Проте питання потребує глибшого аналізу, хоча б з огляду на те, що в документі нижче прочерків (тобто «відсутні» або «не виявлено») стоять дописані олівцем «палички» (хто, з якою метою й коли робив ці підрахунки, нами не встановлено). Припускаємо, що ці доповнення внесені за якимось іншим джерелом, що змінює загальне співвідношення кількості «зреченців» (12 осіб, з них 3 – з СЄЦ, 6 – з УАПЦ, 3 – зі старослов'янців).

У надісланій до Лубенського округового відділу ДПУ відомості окрадмінвідділу (під грифом «таємно», датовано 16 грудня 1927 р.) міститься інформація «Про висвяту в священний сан – до дияконів та священників Соборно-єпископської та автокефальної течії за 1927 рік». Згідно з нею, у СЄЦ в диякони з мирян були висвячені: 1. Дузь Іван Михайлович (с. Духове Тарандинцівського р-ну); 2. Ковтуненко Петро (м. Миргород); 3. Жадько-Базилевич Павло (с. Малі Сорочинці Попівського р-ну); 4. Карась Георгій (с. Лучка Сенчанського р-ну); 5. Омельченко Дмитро (м. Миргород); з дияконів на священників рукоположені:

1. Медведєв Юхим (с. Перервинці Яблунівського р-ну); 2. Демидовський Олексій (м. Пирятин Яблунівського р-ну Прилуцької округи); 3. Остапенко Захарій (с. Шишаки Покрівсько-Богачанського р-ну); 4. Пушкеля Арсеній (с. Лебединці Прилуцької округи); 5. Іл'їн Іван (с. Малі Сорочинці Попівського р-ну); 6. Тиндик Грицько (с. Піски на Удаї, Чорнухського р-ну); 7. Криворотько Іван (м. Комишно). Натомість щодо висвяти автокефалістів тут вказано лише два прізвища: 1. Ковтуненко Олексій (м. Лубни); 2. Верещака Іван (м. Лубни)³⁰. Чим викликана така наспівмірність у кількості висвячень у цих двох Церквах? Можливо, тим, що інституалізація Соборно-єпископської церкви, зростання числа громад потребували кадрового забезпечення, що не викликало особливих заперечень з боку влади (на відміну її ставлення до громад УАПЦ). Однак це питання ще до кінця не з'ясоване.

Аналіз динаміки процесів на теренах Лубенської округи дає підстави констатувати зростання чисельності й кількісної наповнюваності релігійних громад СЄЦ переважно за рахунок переорієнтації старослов'янських релігійних громад. Зменшення кількості громад відбувається не лише в старослов'янців, але й в УАПЦ, проте не так помітно. Фактично, можна стверджувати про активні процеси релігійно-церковного життя в 1925-1927 рр., але якщо для СЄЦ це був період активізації діяльності й зростання прихильників релігійних громад, то для УАПЦ – тільки одна із запізнілих ренесансних спроб відстояти свої позиції під тиском влади.

Зрозуміло, що за кількісними показниками складно уявити глибину процесів тогочасних суспільних трансформацій. Швидкоплинність суспільних змін унеможлиблювала глибоке осмислення фактів дійсності. Це стосувалося й процесів релігійного життя, викликаних створенням кількох релігійних об'єднань з виразним національним чи автокефальним забарвленням. Поділяємо погляд О. Ігнатуші, що певна частина священнослужителів та віруючих готова була без особливих вагань змінити свою конфесійну належність у рамках православної спільноти. Документи свідчать про переоформлення громад з однієї течії на іншу, іноді доволі механічно. Так, релігійна громада с. Ново-Аврамівка Хорольського району була зареєстрована, згідно з типовим статутом у Полтавському губернському МЕКОСО, 23 липня 1923 р. як старослов'янська. Однак поміж членами цієї спільноти в листопаді 1926 р. «виник розкол, причому більшість членів релігійної громади бажала приєднатись до течії соборно-єпископців, а решта – до старослов'ян»³¹. Члени церковної ради теж увійшли до СЄЦ. І вже протокол загальних зборів від 4 січня 1927 р. релігійної громади с. Ново-Аврамівка містить ухвалу більшістю голосів визнати течію соборно-єпископською й змінити назву старослов'ян на соборно-єпископців.

Зауважимо також, що влада сприяла утвердженню СЄЦ в період 1925-1927 рр. – вочевидь, для створення протидії автокефальному руху та поглиблення розколу в старослов'янському релігійному середовищі. Так, при вирішенні питання про передачу в користування Спаської церкви в с. Ялинець Веремієвського району Кременчуцький окрадмінвідділ схилив шальки терезів на користь Соборно-єпископської церкви, яка налічувала 635 осіб, на противагу громаді УАПЦ з 900 осіб³².

Показовим є ставлення влади до СЄЦ та її діяльності в час святкувань ювілею єпископа Феофіла (Булдовського). За інформацією заввіділом релігійних культів за третій квартал 1926/1927 бюджетного року, «з'їздів течії соборно-єпископців, як округових, так і районових, крім приватної наради благочинних, яка відбулася в м. Лубнах 1-го липня ц. р. у Троєцькому Соборі м. Лубень, на якій обговорювалося питання з приводу нагороди єпископа Булдовського ко дню народження його по Лубенській окрузі – не було (тут і далі збережено орфографію док. – А. К.)»³³. У цьому ж документі докладно йшлося про проведення «районових з'їздів течії автокефалістів» у Миргородському, Вовчанському, Нероновичському та Лубенському районах, на яких обговорювалися поточні справи, кадрові питання, налагодження звітності тощо³⁴.

10/23 червня 1927 р. протоієрей Тихон Несвіт надсилає заяву до адмінвідділу Лубенського окрвиконкому (підвідділу культів) заяву: «Від імені 1-ої Благочинської округи на Лубенщині прохаю дати мені дозвіл на скликання Благочинних Лубенської Єпископії 1-го липня ц. р. в Лубенський Св. Троєцький Собор для приватної наради відносно ювілея єпископа Феофіла Булдовського за сорокарічне перебування його в Священному Сані»³⁵. У відповіді окрадмінвідділу сповіщалося, що «з його боку на утворення приватної наради службовців культу на 1-е липня ц. р. в м. Лубнях в свято-Троїцькому кафедральному Соборі – перешкод не мається»³⁶.

Як і інші конфесії, представники СЄЦ повинні були узгоджувати з владними структурами організацію релігійних зібрань, проведення хресних ходів тощо. На запит від 11 квітня 1927 р. єпископа Феофіла (Булдовського) до відділу культів про організацію хресного ходу на свято св. Афанасія з м. Лубни до Спасо-Преображенського монастиря окрадмінвідділ повідомив, що «ним дано дозвіл на утворення хресного ходу в Лубенський Спасо-Преображенський монастир на свято святого Афанасія 14 та 15 травня»³⁷.

18 квітня 1927 р. Булдовський надсилає до відділу культів НКВС (м. Харків) заяву про надання дозволу на відкриття курсів «для підготовки дяків, дияконів і панотців» (курси мали «проводиться періодично з травня по жовтень в храмових будинках Лубенського монастиря»)»³⁸. У відповідь НКВС поінформував, що «він не перечить проти задоволення цього клопотання»³⁹.

При виникненні суперечок щодо користування храмами влада також надавала перевагу й підтримку представникам СЄЦ⁴⁰.

Попри це, Соборно-єпископська церква переживала всі складнощі міжконфесійних відносин, типові для 1920-х рр. Міжконфесійні конфлікти нерідко мали й особистісний характер (наприклад, звернення Ф. Булдовського до Мало-Сорочинської сільради Попівського району про побиття 2/15 жовтня 1927 р. після служби в церкві священника та мешканців села «очевидно липківцями»)»⁴¹. У заяві від 4 червня 1927 р. до адмінвідділу Лубенського окрвиконкому протоієрея с. Шершнівка Покрівсько-Багачанського райвиконкому Тихона Несвіта читаємо про обшук його оселі за скаргою на нього Андрія Темненка. Останнього протоієрей описує так: «Громадянин, позбавлений права голосу, значнозаможний, упертий тихоновець, вийшов із складу моєї общини і

приєднався до общини с. Єрківець, тихонівської орієнтації, де сидить монах Сластіон, і як людина другого церковного напрямку, дуже мене пригнічує кривдами»⁴². Т.Несвіт підкреслював: «Лічу я цей трус для себе дуже шкідливим явищем і надзвичайно образливим, позаяк він принижує мій авторитет, як лойяльного до Радвлади за увесь час її існування церковно-громадського діяча на посаді Благочинного і члена керування Соб.-Єпископ. течії і в додаток віддає мене під страшну погрозу усяких випадків злочинних»⁴³. Зазначимо, що Тихон Несвіт був одним із найближчих помічників владики Феофіла. Мабуть, не випадково була спроба подібного своєрідного «наступу» на протоієрея 1925 р., про що в цій же заяві є лише побіжна згадка. Принагідно нагадаємо, що 1925-й – це рік проведення Собору в Лубнах. Протоієрей Олександр Павленко характеризує Тихона Несвіта «як шанованого митрофорного протоієрея... з с. Шерстенівки (так у тексті – А.К.)»⁴⁴. Натомість за спогадами протоієрея Георгія Солов'янова, секретаря Чернігівського єпархіального управління, протоієрей Тихон Несвіт постає доволі посередньою особистістю⁴⁵.

Таким чином, маємо два піки кількісного зростання конфесії – у 1925 і 1927 рр., що, на нашу думку, можна пояснити активізацією в організації структури напередодні та відразу після проведення вищих зібрань. З іншого боку, потрібно глибше дослідити проблему чисельності релігійних громад не тільки Соборно-єпископської церкви, але й інших релігійних об'єднань цього періоду – з огляду на розбіжності свідчень у різних джерелах. Окрім того, вважаємо за необхідне наголосити, що статистика не завжди відповідає реальному стану речей на місцях. Назагал констатуємо, що реконструкція діяльності, процесів внутрішньоцерковного життя, міжконфесійних контактів, історії повсякдення СЄЦ потребує подальшої евристики.

- 1 Боцюрків Б. Проблеми досліджень історії релігії та церкви в Україні у міжвоєнний період: джерела та їх опрацювання // Український археографічний збірник. – К.: Наук. думка, 1992. – Вип. 1. – С. 286.
- 2 Жилук С.І. Обновленська церква в Україні. 1922-1928. – Рівне: РДГУ, 2002.
- 3 Ігнатуша О. Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (XIX–30-ті роки ХХ ст.). – Запоріжжя: Поліграф, 2004; Його ж. Соборно-єпископська церква на Сумщині в 20-30-х роках ХХ ст. // Сумська старовина: Наук. журн. з іст. та культури України. – 2002. – № X. – С. 76-81.
- 4 Киридон А.М. Обновленство в Україні. Група православної української прогресивної духовенства і мирян на Полтавщині (початок 20-х років ХХ століття) // Історична пам'ять. – 2003. – № 1-2. – С. 24-31; Її ж. Полтавський єпархіальний з'їзд Соборно-єпископської церкви (1927 рік) // Історія релігій в Україні: Наук. щорічник. – Львів: Логос, 2008. – Кн. 1. – С. 358-367; Її ж. «Собор єпископів України» та «Діяльно-Христова церква» як вияв оновлення церковного життя в умовах утвердження тоталітаризму // Там само. – 2000. – Кн. 1. – С. 358-367; Її ж. Час випробувань: держава, церква, суспільство в радянській Україні 1917-1930-х років. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005.
- 5 Кукурудза А. Демократизація православ'я в 20-х роках ХХ століття (Український контекст). – Рівне: Видавець Зень О., 2008.
- 6 Пашенко В.О. Держава і православ'я в Україні: 20-30-і роки ХХ ст. – К., 1993. Його ж. Свобода совісті в Україні: Міфи і факти 20-30-х років. – К., 1994.

- 7 Силантьев В. И. Большевики и Православная церковь на Украине в 20-е годы. – Харьков: Харьковский гос. политехнический ун-т, 1998.
- 8 Тригуб О. Розкол Російської православної церкви в Україні (1922-1939 рр.): між державним політичним управлінням та реформацією. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – С. 133-151; Його ж. Українська Соборно-єпископська церква у релігійному житті Північного Лівобережжя у 20-30-х роках ХХ ст. // Література та культура Полісся. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М.Гоголя, 2007. – Вип. 38: Регіональна історія та культура в сучасних дослідженнях. – С. 171-179.
- 9 Митрополит Феодосій (Процюк). Обособленческое движение в Православной Церкви на Украине (1917–1943). – М.: Изд-во Крутицкого подворья; Об-во любителей церковной истории, 2004.
- 10 Киридон А. М. «Собор єпископів України» та «Діяльно-Христова церква» ... – С. 358-367.
- 11 Ігнатуша О. Соборно-єпископська церква на Сумщині ... – С. 76-81.
- 12 Киридон А. М. Обновленство в Україні ... – С. 24-31; Її ж. Полтавський єпархіальний з'їзд Соборно-єпископської церкви ... – С. 358-367; Її ж. «Собор єпископів України» та «Діяльно-Христова церква» ... – С. 358-367.
- 13 Тригуб О. Українська Соборно-єпископська церква ... – С. 171-179.
- 14 ДАПО. – Ф. Р-2126. – Оп. 1. – Спр. 419. – Арк. 1-3 зв.
- 15 Митрополит Феодосій (Процюк). Обособленческое движение ... – С. 335.
- 16 ДАПО. – Ф. Р-2126. – Оп. 1. – Спр. 671. – Арк. 15.
- 17 Там само. – Арк. 15 зв.
- 18 ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1281. – Арк. 82.
- 19 Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 т., 5 кн. / Репр. відтворення вид. 1961 р. – К.: Либідь, 1998. – Т. 4 (XX ст.). – Ч. 1. – С. 197.
- 20 ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 2. – Спр. 957. – Арк. 1-22; ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2318. – Арк. 2; Тригуб О. Розкол Російської православної церкви ... – С. 141-142.
- 21 Тригуб О. Розкол Російської православної церкви ... – С. 147.
- 22 ДАПО. – Ф. Р-2126. – Оп. 1. – Спр. 671. – Арк. 53.
- 23 Там само. – Ф. Р-2034. – Оп. 1. – Спр. 323. – Арк. 20.
- 24 Тригуб О. Розкол Російської православної церкви ... – С. 141.
- 25 ДАПО. – Ф. Р- 2126. – Оп. 1. – Спр. 671. – Арк. 53.
- 26 Киридон А. М. Полтавський єпархіальний з'їзд Соборно-єпископської церкви... – С. 358-367.
- 27 Там само. – Ф. Р-2126. – Оп. 1. – Спр. 671. – Арк. 100.
- 28 Там само. – Спр. 419. – Арк. 248.
- 29 Там само. – Спр. 671. – Арк. 101.
- 30 Там само. – Арк. 105 зв.
- 31 Там само. – Спр. 682. – Арк. 13.
- 32 Там само. – Ф. Р-2034. – Оп. 1. – Спр. 321. – Арк. 124.
- 33 Там само. – Ф. Р-2126 – Оп. 1. – Спр. 671. – Арк. 56.
- 34 Там само.
- 35 Там само. – Спр. 672. – Арк. 53.
- 36 Там само – Арк. 52.
- 37 Там само. – Спр. 676. – Арк. 17, 19; Спр. 419. – Арк. 160.
- 38 Там само. – Спр. 672. – Арк. 63.
- 39 Там само. – Арк. 62.
- 40 Див., наприклад: ДАПО. – Ф. Р-2126. – Оп. 1. – Спр. 672. – Арк. 73, 74.
- 41 Там само. – Спр. 764. – Арк. 16.

42 Там само. – Спр. 671. – Арк. 64.

43 Там само. – Арк. 63-63 зв.

44 Митрополит Феодосий (Процюк). Обособленческое движение... – С. 384.

45 Там же.

SUMMARY

ALLA KYRYDON

THE CATHEDRIAL-BISHOP CHURCH IN POLTAVAS' REGION (1925-1927)

The article reviews the processes of formation and activity of the Cathedral-Bishop Church in Poltavas' region. Selected for the study period of 1925-1927 it was the most active in history seems to be a religious association.

Key words: Church, Cathedral-Bishop Church, inter-church relations.

Оксана Альошина,

*викладач кафедри релігієзнавства
Національного університету «Острозька академія»*

ЦЕРКОВНА І ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО НА ВОЛИНІ

Присвячено аналізу життєвого шляху, громадської та церковної діяльності Арсена Річинського, який брав найактивнішу участь в українізації церковно-релігійного життя Волині. Висвітлено основні віхи його просвітницької праці на Волині у 20-30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: Арсен Річинський, Православна церква в Польщі, українізація.

Серед активних громадських діячів одне з цільних місць належить постаті Арсена Васильовича Річинського. Проте його діяльність досі не була достатньо повно досліджена у вітчизняній релігієзнавчій науці, тому актуальним видається з'ясувати його вплив на релігійні процеси 20-30-х рр. ХХ ст.

Основний масив історіографії проблеми становлять наукові розвідки кінця ХХ ст. Зокрема, науковці А. Колодний¹, Л. Михальчук², О. Саган³, Н. Стоколос⁴ опублікували низку статей, в яких висвітлюється діяльність і творча спадщина А. Річинського. На сьогодні найбільш ґрунтовною працею є книга А. Гудими⁵, у якій автор описує життєвий і творчий цього відомого діяча. Натомість відсутні роботи, спеціально присвячені цій темі. Використовуючи опубліковані матеріали та маловідомі архівні документи, спробуємо простежити головні життєві віхи діяча та його внесок в український церковний рух.

Виявлення невідомих фактів про життя та діяльність А. Річинського допомагає розставити важливі акценти та розкрити нові грані цієї різносторонньо розвинутої особистості. Саме тому мета нашої наукової розвідки – проаналізувати основні етапи громадської, церковної та просвітницької праці Арсена Річинського у 20-30-х рр. ХХ ст. на Волині.